

РОСІЯНИ В ЕТНІЧНІЙ СТРУКТУРІ НАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВСЕСОЮЗНОГО ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 РОКУ)

Наталя Малярчук

(Донецький державний університет управління)

Статтю присвячено вивченню кількісних характеристик російської етнічної спільноти Південно-Східної України у 1926 році, тобто ще до початку форсованої індустріалізації та суцільної колективізації, які суттєво вплинули на етнодемографічні процеси в УСРР. На основі аналізу матеріалів Всесоюзного перепису населення 1926 року встановлюється чисельність російського населення Південно-Східної України, визначається його питома вага серед людності регіону (в сільських та міських поселеннях, у найбільших містах, окремих округах), з'ясовуються особливості розміщення, визначаються округи, в яких було сконцентровано переважну більшість росіян.

Автор робить висновок, що у 1926 році на південному сході УСРР було зосереджено абсолютну більшість усього російського населення республіки (як міського, так і сільського). Росіяни були другою за чисельністю етнічною групою, поступаючись кількісно лише українцям, які становили тут абсолютну більшість, та найчисленнішою національною меншиною регіону. Таку саму позицію вони посідали як серед міського, так і серед сільського населення Південно-Східної України, з тією лише різницею, що частка російського населення в міських поселеннях була значно вищою, ніж у сільських.

Росіяни не складали більшості в жодній із сімнадцяти південно-східних округ, кількісно поступаючись українцям, а в Першомайській окрузі – і євреям. Проте серед міського населення найбільш розвинених у промисловому та інфраструктурному плані округ (Сталінської, Луганської, Маріупольської, Миколаївської, Мелітопольської та Одеської), а також серед населення великих міст (Дмитрівське, Сталін, Миколаїв, Одеса, Луганськ, Херсон) росіяни становили більшість. Найбільшими російськими громадами були в Одесі, Харкові та Дніпропетровському. У сільській місцевості жодній з округ росіяни не складали більшості серед населення.

Російське населення нерівномірно розподілялося між південно-східними округами УСРР, оскільки трохи більше як половину росіян регіону було зосереджено у чотирьох округах: Харківській, Луганській, Сталінській, Одеській. Майже половину всього російського міського населення південного сходу України було сконцентровано у трьох округах: Харківській, Сталінській і Одеській. Найбільшими російськими сільськими громадами відзначалися Луганська, Харківська та Мелітопольська округи, в яких були цілі райони компактного проживання росіян.

Ключові слова: росіяни, українці, Південно-Східна Україна, міське населення, сільське населення, Всесоюзний перепис населення 1926 року.

The russians in the ethnic population structure of the South-Eastern Ukraine (based on All-Soviet Union census materials of 1926)

Natalya Malyarchuk

(Donetsk State University of Management)

The article is devoted to the study of the Russian ethnic community of South-Eastern Ukraine quantitative characteristics in 1926 that was before the beginning of industrialization and collectivization, which significantly influenced the ethno and demographic processes in the Ukrainian SSR. Based on the materials' analysis of the population census in 1926, the number of Russian population

in South-Eastern Ukraine, its share in the region population (in rural and urban settlements, in large cities, in separate districts), the accommodation features, the districts where the overwhelming majority of Russians were concentrated have been determined.

The author concludes that in 1926 the absolute majority of the entire Russian population of the republic (both urban and rural) was concentrated in the southeast of the Ukrainian SSR. Russians were the second largest ethnic group in the region (conceding quantitatively only to Ukrainians, who formed the absolute majority here) and the largest national minority. The same position they occupied among the urban and the rural population of South-Eastern Ukraine, with the only difference is that the share of the Russian population in urban settlements was much higher than in rural ones.

The Russians did not constitute the majority among the population in any of the seventeen southeastern districts, quantitatively conceding to the Ukrainians and in the Pervomaisky district to the Jews as well. However, among the urban population of the most developed in the industrial and infrastructural districts (Stalin, Lugansk, Mariupol, Nikolaev, Melitopol and Odessa), as well as among the population of large cities (Dmitrievsk, Stalin, Nikolaev, Odessa, Lugansk, Kherson), Russians accounted for the majority. A significant number of Russians were concentrated in Odessa, Kharkov and Dnepropetrovsk. In rural areas, in none of the district Russians made up the majority among the population.

The Russian population was unevenly distributed among the southeastern districts of the Ukrainian SSR, since a little more than half of it was concentrated in four districts: Kharkov, Lugansk, Stalin, and Odessa. Almost half of all Russian urban population in the southeast of Ukraine was concentrated in three districts: Kharkov, Stalin and Odessa. In the Lugansk, Kharkov and Melitopol districts there were entire regions where the Russian rural population was living densely.

Key words: Russians, Ukrainians, South-Eastern Ukraine, urban population, rural population, All-Soviet Union population census of 1926.

Русские в этнической структуре населения Юго-Восточной Украины (по материалам Всесоюзной переписи населения 1926 года)

Наталья Малярчук

(Донецкий государственный университет управления)

Статья посвящена изучению количественных характеристик русской этнической общности Юго-Восточной Украины в 1926 году, то есть еще до начала форсированной индустриализации и сплошной коллективизации, которые существенно повлияли на этнодемографические процессы в УССР. На основе анализа материалов переписи населения 1926 года устанавливается численность русского населения Юго-Восточной Украины, определяется его удельный вес среди населения региона (в сельских и городских поселениях, в крупных городах, отдельных округах), выясняются особенности размещения, определяются округа, в которых было сконцентрировано подавляющее большинство русских.

Автор делает вывод, что в 1926 году на юго-востоке УССР было сосредоточено абсолютное большинство всего русского населения республики (как городского, так и сельского). Русские были второй по численности, после украинцев, этнической группой в регионе и самым многочисленным национальным меньшинством. Такую же позицию они занимали как среди городского, так и среди сельского населения Юго-Восточной Украины, с той лишь разницей, что доля русского населения в городских поселениях была значительно выше, чем в сельских.

Русские не составляли большинства среди населения ни одного из семнадцати юго-восточных округов, количественно уступая украинцам, а в Первомайском округе – и евреям. Однако среди городского населения наиболее развитых в промышленном и инфраструктурном плане округов (Сталинском, Луганском, Мариупольском, Николаевском, Мелитопольском и Одесском), а также среди населения крупных городов (Дмитриевска, Сталина, Николаева, Одессы, Луганска, Херсона) русские составляли большинство. Значительное количество рус-

ських було сосредоточено в Одесі, Харківі та Дніпропетровську. В сільській місцевості жодного з округів росіяни не становили більшості серед населення.

Руське населення нерівномірно розподілялося між південно-східними округами УСРР, трохи більше його половини було сосредоточено в чотирьох округах: Харківському, Луганському, Сталинському, Одеському. Почти половина всього російського міського населення південно-сходу України була сконцентрована в трьох округах: Харківському, Сталинському та Одеському. В Луганському, Харківському та Мелітопольському округах були цілі райони, в яких компактно проживало руське сільське населення.

Ключеві слова: росіяни, українці, Південно-Східна Україна, міське населення, сільське населення, Всесоюзна перепись населення 1926 року.

Проблема всебічного вивчення російської етнічної спільноти України на різних історичних етапах набула у наш час особливої актуальності. Незважаючи на те, що етнічна історія нашої країни в цілому, та історія окремих національних меншин, що проживають на її теренах, зокрема, стала предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців, історія найчисельнішої етнічної меншини – російської, на жаль, вивчена недостатньо. Особливу зацікавленість викликають кількісні характеристики цієї етнічної спільноти в Південно-Східному макрорегіоні України, що відрізняється строкатим етнічним складом населення, певна частина якого зазнала русифікації. Джерелом дослідження є Всесоюзний перепис населення 1926 року. Він дозволяє з'ясувати місце росіян в етнічній структурі Південно-Східної України ще до початку форсованої індустріалізації та суцільної колективізації, які суттєво вплинули на етнотенденції процеси в УСРР.

Питання щодо чисельності та питомої ваги росіян у структурі населення УСРР у 1920-ті рр. частково розглядалося в працях присвячених розвитку соціально- та етнотенденційних процесів у республіці [1], у дослідженнях етнічного складу губернських та окружних міст [2] або окремих регіонів України [3]. Вітчизняними дослідниками

було здійснено аналіз соціально-демографічних характеристик російського населення окремих частин Південно-Східної України: Донбасу та Слобожанщини [4], але чисельність і питома вага росіян серед люду усього Південно-Східного макрорегіону, його округ, сільських та міських поселень, не стали предметом окремої наукової розвідки.

Мета дослідження: на основі аналізу кількісних характеристик російського населення Південно-Східної України визначити його місце в етнічній структурі досліджуваного регіону.

Географічними межами дослідження є територія Південно-Східної України, яка охоплює сучасні Харківську, Луганську, Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Кіровоградську, Миколаївську, Одеську, Херсонську області, а в 1926 році ця територія поділялася на 17 округів: Харківську, Озюмську [Н. М.: назви округів у статті подаються відповідно до перепису], Куп'янську, Луганську, Старобільську, Артемівську, Сталинську, Маріупольську, Мелітопольську, Запорізьку, Одеську, Миколаївську, Херсонську, Дніпропетровську, Зінов'ївську, Криворізьку, Першотравенську. У географічні межі дослідження не увійшов Крим, оскільки на той час він не перебував у складі УСРР, а також Автономна Молдавська СРР, яка хоча і входила до 1940 р. до

складу УСРР, але не була повністю етнічною українською територією.

Усі підрахунки ґрунтуються на даних 12 [5] та 13 [6] томів Всесоюзного перепису населення 1926 р., які вміщено у табл. VI «Людність за національністю, рідною мовою та письменністю», зокрема, на відомостях щодо національного складу сімнадцяти округ південного сходу України, а також їхніх міських та сільських поселень.

За даними Всесоюзного перепису населення 1926 року на південному сході України мешкало 2 087 550 росіян, що становило 77,9 % від усього російського населення УСРР (2 677 166 ос.). Росіяни майже рівномірно розподілялися між містом та селом з незначною перевагою міського населення (у містах мешкало на 6 626 росіян більше ніж у селах).

Росіяни були другою за чисельністю етнічною групою регіону, становлячи 18 % населення і кількісно поступаючись лише українцям, частка яких дорівнювала 71 %, тоді як питома вага представників усіх інших національностей складала у сукупності лише 11 %. Серед мешканців жодної з сімнадцяти округ Південно-Східної України росіяни не становили більшості. Найвищою їхня кількість була серед населення Луганської округи – 43 %. У Сталінській окрузі їхня частка дорівнювала 34,3 % населення, у Мелітопольській – 25 %. У решті округ росіяни становили менше чверті населення: у Харківській – 23%, Одеській – 23,3 %, Артемівській – 20 %, Маріупольській – 19 %, Мико-

лаївській – 18 %, Куп'янській – 15,8 %, Озюмській – 15 %, Запорізькій та Херсонській по 11 %, Дніпропетровській та Старобільській по 10 %, Зінов'ївській – 9 %, Криворізькій – 5 %, Першомайській – 3 %. Звертає на себе увагу той факт, що майже у всіх округах Південно-Східної України росіяни були другою за чисельністю етнічною спільнотою, кількісно поступаючись українцям, які становили абсолютну більшість населення: від 52 % до 89 %, за винятком Одеської округи, де українське населення утворювало відносну більшість – 41,4 %. У Першомайській окрузі росіяни посідали третю позицію – 3 % від загалу, кількісно поступаючись не лише українцям, частка яких серед населення округи дорівнювала 87 %, але і євреям, які становили 6 % населення округи (див. таблицю 1).

Російське населення нерівномірно розподілялося між південно-східними округами УСРР. Трохи більше як половину росіян регіону було зосереджено у чотирьох округах: Харківській – 17 %, Луганській – 13 %, Сталінській – 11 %, Одеській – 10 %. Решта російського населення Південно-Східної України, проживала у тринадцяти округах: Мелітопольській – 9 %, Артемівській – 7 %, Дніпропетровській – 6 %, Миколаївській – 4 %, Маріупольській – 4 %, у Зінов'ївській, Куп'янській, Запорізькій, Херсонській та Озюмській по 3 %, Старобільській – 2 %, у Криворізькій та Першомайській округах по 1 % (див. діаграму 1).

Таблиця 1

Національний склад окремих округ Південно-Східної України

№	Округа	Росіяни		Українці		Інші		Разом
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	
1	Луганська	262 702	43	317 474	52	33 542	5	613 718
2	Сталінська	223 825	34,3	348 518	53,4	80 960	12,3	653 303
3	Мелітопольська	184 324	25	425 280	58	125 845	17	735 449
4	Харківська	361 581	23	1 128 608	70	111 233	7	1 601 422
5	Одеська	200 565	23,3	356 286	41,4	303 909	35,3	860 760
6	Артемівська	152 624	20	555 808	72,6	56 723	7,4	765 155
7	Маріупольська	76 753	19	227 443	55	110 462	26	414 658
8	Миколаївська	88 084	18	304 023	61	104 813	21	496 920
9	Куп'янська	67 346	15,8	356 636	83,7	1 953	0,5	425 935
10	Озюмська	56 614	15	316 902	84	4 514	1	378 030
11	Запорізька	59214	11	429 310	81	44 335	8	532 859
12	Херсонська	64 652	11	439 024	78	61 830	11	565 506
13	Дніпропетровська	123 773	10	1 057 413	82	110 672	8	1 291 858
14	Старобільська	48 820	10	428 759	89	2 722	1	480 301
15	Зінов'ївська	68 732	9	637 586	83	63 681	8	769 999
16	Криворізька	30 666	5	496 680	88	37 390	7	564 736
17	Першомайська	17 275	3	57 8170	87	70 093	10	665 538
	Разом	2 087 550	18	8 403 920	71	1 324 677	11	1 181 6147

Діаграма 1

Слід зауважити, що в межах Південно-Східного макрорегіону більшість російського населення було зосереджено саме на сході, тобто на Слобожанщині й у Донбасі. Так у восьми східних округах: Харківській, Луганській, Сталінській, Артемівській, Ма-

ріупольській, Куп'янській, Озюмській та Старобільській мешкало 1 250 265 росіян, що становило 60 % їхньої від загальної кількості в регіоні. Тоді як серед населення дев'яти південних округ: Одеської, Мелітопольської, Дніпропетровської, Миколаївської, Зінов'ївської,

Запорізької, Херсонської, Криворізької, Першомайської разом нараховувалося 837 285 росіян (40 % від загальної кількості російського населення південного сходу України).

Згідно з даними перепису 1926 року в містах південного сходу УСРР було сконцентровано 77,9 % усього міського російського населення республіки (1 343 689 ос.). Етнічна структура міських поселень на південному сході України була досить строкатою – поруч проживали представники багатьох національностей, але росіяни були однією з найбільш чисельних етнічних спільнот і становили 36 % від загалу. Кількісно вони поступалися лише українцям, частка яких дорівнювала 42 % від загальної кількості міського населення регіону. Питома вага представників усіх інших національностей складала лише 22 %.

Росіяни становили абсолютну більшість у міських поселеннях двох округ –

Сталінської та Луганської, де їхня частка серед міського населення дорівнювала відповідно 60 % та 52 %. Серед мешканців міст чотирьох округ: Маріупольської, Миколаївської, Мелітопольської та Одеської росіяни становили відносну більшість – 47 %, 40 %, 40 % та 38,4 % відповідно. Ще у дев'яти округах росіяни кількісно поступалися українцям і були другою за чисельністю національністю, становлячи у Артемівській окрузі 37 % міського населення, Харківській – 31 %, Херсонській – 31 %, Дніпропетровській – 28 %, Запорізькій – 24 %, Озюмській – 18 %, Криворізькій – 13,4 %, Куп'янській – 11 %, Старобільській – 10 %. А серед міського населення Зінов'ївської та Першомайської округ росіяни кількісно поступалися не лише українцям (60 % та 46 %), а й євреям (21 % та 41 %) і становили відповідно 16 % та 9 % від загалу (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Національний склад міського населення окремих округ Південно-Східної України

№	Округа	Росіяни		Українці		Інші		Разом
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	
1	Сталінська	173 455	60	85 801	30	31 479	10	290 735
2	Луганська	124 453	52	94 717	39	21 689	9	240 859
3	Маріупольська	42 172	47	28 980	32	18 694	21	89 846
4	Миколаївська	51 954	40	46 100	35	33 377	25	131 431
5	Мелітопольська	194 64	40	14 078	29	15 293	31	48 835
6	Одеська	165 263	38,4	78 109	18,2	186 458	43,4	429 830
7	Артемівська	118 358	37	163 796	52	35 053	11	317 207
8	Харківська	178 491	31	287 741	50	106 363	19	572 595
9	Херсонська	27 812	31	40 746	45	21 023	24	89 581
10	Дніпропетровська	91 818	28	145 606	44	90 875	28	328 299
11	Запорізька	15 095	24	32 235	51	15 592	25	62 922
12	Озюмська	2 126	18	9 231	77	605	5	11 962
13	Зінов'ївська	19 540	16	75 651	60	29 559	24	124 750
14	Криворізька	9 631	13,4	50 998	71,2	11 076	15,4	71 705
15	Куп'янська	2 003	11	15 818	86	473	3	18 294
16	Старобільська	1 881	10	15 937	87	600	3	18 418
17	Першомайська	3 572	9	20 124	48	18 299	43	41 995
	Разом	1 047 088	36	1 205 668	42	636 508	22	2 889 264

Згідно з Всесоюзним переписом населення у 1926 році в Південно-Східній Україні було десять великих міст, населення яких перевищувало 50 000 осіб: Одеса, Харків, Дніпропетровське (Дніпро), Сталін (Донецьк), Миколаїв, Луганське, Зінов'ївське (Кропивницький), Херсон, Запоріжжя, Дмитрівське (Макіївка). Усі вони, за винятком Дмитрівського, були центрами округ, а Харків – ще й столицею УСРР. Абсолютну більшість росіяни становили у шахтарських містах Дмитрівському – 64 % та Сталіні – 57 %, а в Миколаєві та Одесі склали відносно більшість, відповідно 45 % та 39 %. У Луганському та Херсоні відсоток росіян та українців був однаковим, відповідно по 44 % та 36 %, хоча за абсолютними показниками росіяни переважали, що, правда, несуттєво. У чотирьох містах росіяни кількісно поступалися українцям, які становили в них відносно більшість. Так у Харкові частка росіян дорівнювала 37%, у Дніпропетровському – 32 %, Запоріжжі – 26 %, Зінов'ївському – 25 %. За абсолютними показниками кількості російського насе-

лення беззаперечно першість утримувала Одеса: у 1926 році тут мешкало 162 789 росіян. Друге місце посідав Харків, де проживало 154 448 росіян, третє – Дніпропетровське, серед жителів якого нараховувалося 73 418 росіян (див. таблицю 3).

Якщо окремо розглянути етнічну структуру міських поселень, населення яких не перевищувало 50 000 осіб, то побачимо, що в них абсолютну більшість склали українці – 54 %, тоді як росіяни – 33 %, а представники інших етнічних груп – 13 %.

У тринадцяти з сімнадцяти округ Південно-Східної України росіяни серед населення таких міських поселень поступалися кількісно українцям. Виняток становили лише чотири округи: Сталінська, Луганська, Маріупольська та Мелітопольська. У невеликих міських поселеннях перших двох округ, які були переважно шахтарськими селищами, росіяни становили абсолютну більшість, а саме 60,3 % та 55 % від загалу, а в останніх двох – більшість відносно – 47 % та 40 % (див. таблицю 4).

Таблиця 3

Національний склад найбільших міст Південно-Східної України

№	Національність	Росіяни		Українці		Інші		Разом
	Місто	абс.	%	абс.	%	абс.	%	
1	Дмитрівське	32 922	64	14 684	29	3 601	7	51 207
2	Сталін	59 518	57	27 582	26	18 142	17	105 242
3	Миколаїв	46 726	45	31 362	30	26 636	25	104 724
4	Луганське	31 258	44	31 127	44	9 168	12	71 553
5	Одеса	162 789	39	73 453	18	181 448	43	417 690
6	Харків	154 448	37	160 138	39	100 814	24	415 400
7	Херсон	21 147	36	21 124	36	16 420	28	58 691
8	Дніпропетровське	73 418	32	83 748	36	75 170	32	232 336
9	Запоріжжя	14 472	26	26 387	48	14 674	26	55 533
10	Зінов'ївське	16 588	25	29 605	45	20 191	30	66 384
	Разом	613 286	39	499 210	32	466 264	29	1 578 760

Таблиця 4

Національний склад міст Південно-Східної України,
населення яких не перевищувало 50 000

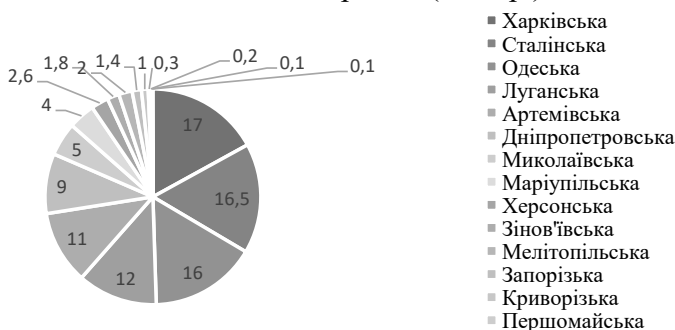
№	Округа	Росіяни		Українці		Інші		Разом
		абс.	%	абс.	%	абс.	%	
1	Сталінська	81 015	60,3	43 535	32,4	9 736	7,3	134 286
2	Луганська	93 195	55	63 590	38	12 521	7	169 306
3	Маріупольська	42 172	47	28 980	32	18 694	21	89 846
4	Мелітопольська	19 464	40	14 078	29	15 293	31	48 835
5	Артемівська	118 358	37	163 796	52	35 053	11	317 207
6	Херсонська	6 665	22	19 622	64	4 603	14	30 890
7	Одеська	2 474	20,4	4 656	38,4	5 010	41,2	12 140
8	Миколаївська	5 228	20	14 738	55	6 741	25	26 707
9	Дніпропетровська	18 400	19,2	61 858	64,5	15 705	16,3	95 963
10	Озюмська	2 126	17	9 231	77	605	5	11 962
11	Харківська	24 043	15	127 603	81	5 549	4	157 195
12	Криворізька	9 631	13,4	50 998	71,2	11 076	15,4	7 1705
13	Куп'янська	2 003	11	15 818	86	473	3	18 294
14	Старобільська	1 881	10	15 937	87	600	3	18 418
15	Запорізька	623	8,4	5 848	79,2	918	12,4	7 389
16	Першомайська	3 572	9	20 124	48	18 299	43	41 995
17	Зінов'ївська	2 952	5	46 046	79	9 368	16	58 366
	Разом	433 802	33	706 458	54	170 244	13	1 310 504

Майже половина міського російсько-го населення Південно-Східної України – 49,5 % мешкала у трьох округах, а саме Харківській – 17 %, Сталінській – 16,5 %, Одеській – 16 %. Значна його частина – 37 % припадала на чотири округи: Луганську – 12 %, Артемівську – 11 %, Дніпропетровську – 9 %, Миколаївську – 5 %. У решті десяти

округах проживало лише 13,5 % російського міського населення Південно-Східної України: у Маріупольській окрузі – 4 %, Херсонській 2,6 %, Зінов'ївській – 1,8 %, Мелітопольській – 2 %, Запорізькій – 1,4 %, Криворізькій – 1 %, Першомайській – 0,3 % Озюмській – 0,2 %, Куп'янській – 0,1 %, Старобільській – 0,1 % (див. діаграму 2).

Діаграма 2

Розподіл російського міського населення серед округ
Південно-Східної України (1926 р.)

Згідно з даними перепису 1926 року в сільській місцевості південного сходу УСРР мешкало 78 % усього російського сільського населення республіки (1 333 477 ос.). Аналіз етнічного складу сільського населення Південно-Східної України показав, що й у сільській місцевості росіяни кількісно поступалися українцям, причому їхня питома вага серед мешканців сіл була значно меншою, ніж у містах і дорівнювала 12 %, тоді як українці становили 81 % сільського населення регіону, а частка усіх інших етнічних спільнот складала 7 % сільського загалу.

Найвищим відсоток росіян серед сільського населення Південно-Схід-

ної України був у Луганській окрузі – 37 %. У Мелітопольській окрузі він дорівнював 24 %, у Харківській – 18 %, Куп'янській – 16 %, Озюмській – 15 %, Сталінській – 14 %, Маріупольській – 11 %, Старобільській та Миколаївській по 10 %, Запорізькій – 9 %, Зінов'ївській, Херсонській, Одеській та Артемівській – по 8 %, Криворізькій – 4,3 %, Дніпропетровській – 3 %, Першомайській – 2 % (див. таблицю 5).

Найбільше російського сільського населення Південно-Східної України було сконцентровано у сільській місцевості таких округ як: Харківська – 18 %, Мелітопольська – 16 %, Луганська – 13 % (див. діаграму 3).

Таблиця 5

Національний склад сільського населення окремих округ Південно-Східної України

№	Національність	Росіяни		Українці		Інші		Разом
	Округа	абс.	%	абс.	%	абс.	%	
1	Луганська	138 249	37	222 757	60	11 853	3	372 859
2	Мелітопольська	164 860	24	411 202	60	110 552	16	686 614
3	Харківська	183 090	18	840 867	81	4 870	1	1 028 827
4	Куп'янська	65 343	16	340 818	83	1 480	1	407 641
5	Озюмська	54 488	15	307 671	84	3 909	1	366 068
6	Сталінська	50 370	14	262 717	72	49 481	14	362 568
7	Маріупольська	34 581	11	198 463	61	91 768	28	324 812
8	Старобільська	46 939	10	412 822	89	2 122	1	461 883
9	Миколаївська	36 130	10	257 923	71	71 436	19	365 489
10	Запорізька	44 119	9	397 075	85	28 743	6	469 937
11	Зінов'ївська	49 192	8	561 935	87	34 122	5	645 249
12	Херсонська	36 840	8	398 278	84	40 807	8	475 925
13	Одеська	35 302	8	278 177	65	117 451	27	430 930
14	Артемівська	34 266	8	392 012	88	21 670	4	447 948
15	Криворізька	21 035	4,3	445 682	90,4	26 314	5,3	493 031
16	Дніпропетровська	31 955	3	911 807	95	19 797	2	963 559
17	Першомайська	13 703	2	558 046	90	51 794	8	623 543
	Разом	1 040 462	12	7 198 252	81	688 169	7	8 926 883

У цих округах були наявні цілі райони, в сільських поселеннях яких компактно проживали росіяни і становили абсолютну більшість серед їхніх мешканців. У Харківській окрузі таких районів було три: Старовірівський, у якому частка росіян серед населення дорівнювала 52,45 %, Олексієвський – 57,77 %, Чугуївський – 69,82 %. В окремих районах Луганської округи, де мешкали донські козаки (російський субетнос), питома вага росіян серед населення була ще вищою, ніж у Харківській окрузі. Так у Петрівському районі їхній відсоток дорівнював – 76 %, у Сорокинському – 77,43 %, Станічно-Луганському – 89,36 %. У Терпіннєвському районі Мелітопольської округи, де мешкали нащадки переселених сюди у ХІХ ст. сектантів-духоборів та державних селян із центральних російських губерній, питома вага росіян серед населення становила 58,06 % [7].

Таким чином, проаналізувавши дані Всесоюзного перепису населення 1926 р. ми з'ясували, що абсолютна більшість російського населення УСРР (як міського, так і сільського) була зосереджена

на південному сході республіки. Росіяни майже рівномірно розподілялися між містом та селом, із незначною перевагою міського населення. Вони були другою за чисельністю етнічною групою регіону і кількісно поступалися лише українцям, які становили тут абсолютну більшість. За кількісними показниками росіяни були найчисельнішою етнічною меншиною на південному сході України, оскільки їхня частка в етнічній структурі суспільства перевищувала сукупну питому вагу всіх інших національних меншин регіону. Аналіз етнічної структури населення сімнадцяти округ Південно-Східної України показав, що у жодній з них росіяни не становили більшості, кількісно поступаючись українцям, а у Першомайській окрузі – і євреям. Майже у всіх округах, за винятком Сталінської, Луганської та Мелітопольської, росіяни становили менше як чверть мешканців. Російське населення нерівномірно розподілялося між південно-східними округами УСРР, оскільки трохи більше як половину росіян регіону було зосереджено у чотирьох округах: Харківській, Луганській, Сталін-

ській, Одеській. Розглянувши розподіл російського населення між сходом і півднем України, ми з'ясували, що його більшість було зосереджено саме на сході, тобто на Слобожанщині й у Донбасі (Харківській, Луганській, Сталінській, Артемівській, Маріупольській, Куп'янській, Озюмській та Старобільській).

У етнічній структурі міського населення Південно-Східної України росіяни посідали другу позицію, поступаючись кількісно українцям, які склали відносну більшість. Але серед міського населення у найбільш розвинутих у промисловому та інфраструктурному плані округах (Сталінській, Луганській, Маріупольській, Миколаївській, Мелітопольській та Одеській) росіяни становили більшість. Простежується кореляція і між розміром населеного пункту та кількістю там росіян. Дана етнічна меншина домінувала у шести з десяти великих міст, які були крупними промисловими і транспортними центрами регіону (Дмитрівське, Сталін, Миколаїв, Одеса, Луганське, Херсон). Найбільші російські громади були в Одесі, Харкові та Дніпропетровському. У невеликих містах та містечках Південно-Східної України, за незначним винятком, більшість серед населення становили українці. Розташу-

вання міського російського населення в межах регіону відзначалося нерівномірністю. Майже половину його було сконцентровано у трьох округах (Харківській, Сталінській і Одеській), що значною мірою пояснюється великою кількістю представників даної етнічної меншини у таких крупних містах як Харків, Одеса, Сталін, Дмитрівське.

У сільській місцевості Південно-Східної України росіяни так само кількісно поступалися українцям, причому їхня питома вага серед мешканців сіл була значно меншою, ніж у містах. Три округи: Луганська, Харківська та Мелітопольська, відзначалися як найвищою питоною вагою росіян серед місцевого сільського населення, так і найбільшими російськими сільськими громадами.

Варто зауважити, що Харківська округа виділяється серед сімнадцяти округ Південно-Східної України тим, що в ній мешкала найбільша російська етнічна громада, як у міських поселеннях, так і в сільських, що пояснюється особливостями заселення даної території, розташуванням на кордоні з Росією та столичним статусом міста Харкова, який приваблював в округу мігрантів, у тому числі й із сусідніх російських регіонів.

Примітки:

1. Гринь Д. Зміни в національному складі міського населення України у 20–30-х рр. ХХ ст. [Текст] // Україна на порозі ХХІ століття: актуальні питання історії: Збірник наукових праць. – К.: Стилос, 1999. – С. 196–202; Воронко О. Г. Розвиток етнодемографічних процесів і формування соціальної структури суспільства в Україні 20-х рр. ХХ ст. [Текст]: Дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / О. Г. Воронко. – К., 1998. – 230 с.

2. Овчаренко Д. В. Національний склад населення окружних міст Півдня України у 1926 р. (за матеріалами Всесоюзного перепису населення 1926 р.) [Текст] // Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Вип. 3. – С. 64–71; Мазур І. В. Національний склад населення та його трансформація у губернських центрах України в 1920–1926 рр. [Текст] // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2009. – Вип. 16. – С. 58–64.

3. Данильченко О. П. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. XX ст. [Текст] / О. П. Данильченко. – К.: Інститут історії України НАН України, 1993. – 58 с.; Турченко Г. Ф. Етнічний склад міського населення Півдня України (за матеріалами Всесоюзного перепису населення 1926 р.) [Текст] / Г. Ф. Турченко, Д. В. Овчаренко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2009. – Вип. XXVII. – С. 185–192.

4. Малярчук Н. Г. Росіяни в Донбасі (20–30 рр. XX ст.) [Текст] : Монографія / Н. Г. Малярчук. – Донецьк, 2011. – С. 41–61; Малярчук Н. Г. Російське населення Східної України (за матеріалами Всесоюзного перепису населення 1926 року) [Текст] / Н. Г. Малярчук // Історичні і політологічні дослідження. – 2017. – № 1. – С. 51–61; Арзуманова Т. Росіяни в національній політиці більшовиків в УСРР в 1920-х роках (на прикладі Харківщини) [Текст] : Збірник наукових праць / Т. Арзуманова // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Харків, 2008. Вип. 11. – С. 204–212.

5. Всесоюзная перепись населения 1926 года: Украинская Социалистическая Советская Республика. Правобережный подрайон. Левобережный подрайон. Народность. Родной язык. Возраст. Грамотность. – Т. 12, отд. 1. – М. : Издание ЦСУ Союза ССР, 1928. – С. 286–288, 291–293, 309–313.

6. Всесоюзний перепис людності 1926 р.: Українська соціалістична радянська республіка. Степ. Дніпрянський промисловий підрайон. Гірничий підрайон. Національність, рідна мова, вік, письменність. – Т. XIII, від. 1 – М.: Видання ЦСУ Союзу РСР, 1929. – 465 с.

7. Єфіменко В. Створення російських національних районів УСРР / В. Єфіменко [Текст] // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2012. – № 21. – С. 84–89.

References

1. Hryn D. Zminy v natsionalnomu skladі miskoho naseleńnia Ukrainy u 20–30-kh rr. XX st. [Changes in the ethnic composition of the urban population of Ukraine in the 20–30's. XX century]. In: *Ukraina na porozі XX stolittia: aktualni pytannia istorii: Zbirnyk naukovykh prats*, K.: Stylos, 1999, S. 196–202; Voronko O. H. Rozvytok etnodemohrafichnykh protsesiv i formuvania sotsialnoi struktury suspilstva v Ukraini 20-kh rr. XX st. [*The Development of ethnic and demographic processes and forces of social structure in Ukraine of 20's. XX century*]: Dys... kand. ist. nauk: 07.00.05, K., 1998, 230 s.

2. Ovcharenko D. V. Natsionalnyi sklad naseleńnia okruzhnykh mist Pivdnia Ukrainy u 1926 r. (za materialamy Vsesoiuznogo perepysu naseleńnia 1926 r.) [National composition of the population of the surrounding cities of the South of Ukraine in 1926 (based on the materials of the All-Soviet Union Census of Population in 1926)]. In: *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii: Zbirnyk naukovykh prats*, Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2009, Vyp. 3, S. 64–71; Mazur I. V. Natsionalnyi sklad naseleńnia ta yoho transformatsiia u hubernskykh tsentrakh Ukrainy v 1920–1926 rr. [National composition of the population and its transformation in the provincial centers of Ukraine in 1920–1926]. In: *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Istoriia*, 2009, Vyp. 16, S. 58–64.

3. Danylchenko O. P. Etnichni hrupy pivdnia Ukrainy: ekonomichne ta sotsialno-politychne stanovyshche na pochatku 20-kh rr. XX st. [*Ethnic group of South Ukraine: economic, social and political situation in the early 20's of XX century*], K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1993, 58 s.; Turchenko H. F. Etnichniy sklad miskoho naseleńnia Pivdnia Ukrainy (za materialamy Vsesoiuznogo perepysu naseleńnia 1926 r.) [The ethnic composition of the urban population of South Ukraine (based on the All-Union census in 1926)] In: *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*, 2009, Vyp. XXVII, S. 185–192.

4. Maliarchuk N. H. Rosiiany v Donbasi (20–30 rr. XX st.) [*Russians in the Donbass (20–30 years of the XX century)*]: Monohrafiia, Donetsk, 2011, S. 41–61; Maliarchuk N. H. Rosiiske naseleńnia Skhidnoi Ukrainy (za materialamy Vsesoiuznogo perepysu naseleńnia 1926 roku) [Russian population of East Ukraine (based on materials of the All-Union Population Census of 1926)] In: *Istorychni*

i politolohichni doslidzhennia, 2017, № 1, S. 51–61; Arzumanova T. Rosiiany v natsionalnii politytsi bilshovykiv v USRR v 1920-kh rokakh (na prykladi Kharkivshchyny) [The Russians in National Bolsheviks Policy in the USCR in 1920-s]. In: *Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoï istorii, Kharkiv*, 2008. Vyp. 11., S. 204–212.

5. Vsesoyuznaya perepis naseleniya 1926 goda: Ukrainskaya Sotsialisticheskaya Sovetskaya Respublika. Pravoberezhnyy podrayon. Levoberezhnyy podrayon. Narodnost. Rodnoy yazyk. Vozrast. Gramotnost, T. 12, otd. 1 [All-Union Population Census of 1926: The Ukrainian Socialist Soviet Republic. Right-bank subarea. The left-bank sub-district. The nationality. Native language. Age. Literacy (Vol.12)], M.: Izdanie TsSU Soyuza SSR, 1928, S. 286–288, 291–293, 309–313.

6. Vsesoiuznyi perepys liudnosti 1926 r.: Ukrainska sotsiialistychna radianska respublika. Step. Dniprianskiy promyslovyy pidraion. Hirnychiy pidraion. Natsionalnist, ridna mova, vik, pysmennist, T. XIII, vid.1 [All-Soviet Union population census of 1926 Ukrainian Soviet Socialist Republic. Steppe. Dnipryans'kyi industrial subregion. Mountain subregion. Nationality, mother tongue, age, literacy (Vol.13)], M.: Vydannia TsSU Soiuza RSR, 1929, S. 12–38, 247–256, 340–353.

7. Iefimenko V. Stvorennia rosiiskykh natsionalnykh raioniv USRR [The Creation of Russian national areas of SSR]. In: *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 2012, № 21, S. 84–89.

УДК 94 (744.6): 372.48

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В ДОНБАСІ У 1920–30-ті РОКИ

Інна Мартинчук

(Донецький національний університет імені Василя Стуса)

У статті йдеться про напрями державної національної культурної політики на Донбасі у 1920–30-ті роки. Автор намагається дати розгорнуту характеристику діяльності національних видавництв, театрів, театральних студій. На прикладі діяльності творчої інтелігенції – представників етнічних спільнот ми робимо спробу зрозуміти сутність змін у формуванні і розвитку духовної культури, їх позитивні риси і недоліки, ставлення населення до таких культурних явищ як національна драматургія, поезія, театр. Однак саме через те, що культурні явища були надзвичайно багатогранними, говорити про вичерпні відповіді на усі питання, поставлені в ході проведення коренізації, не доводиться. Саме тому метою статті є висвітлення культурних процесів є багатоетнічному середовищі Донбасу в 20–30-ті рр. ХХ ст., а також впливу цих явищ на розвиток національної свідомості етнічних груп населення регіону.

У процесі дослідження виявлено, що державні структури приділяли велику увагу періодичним виданням національних меншин – газетам, журналам. Як правило, за своїм характером вони виконували роль агітації і пропаганди серед різних етносів радянського способу життя. Тому ці періодичні видання були не надто популярними серед різних національностей.

Значне місце у культурному житті різних національностей зайняло театральне мистецтво. Зокрема, на початку 1920-х років створювались і активно розвивались театральні колективи етнічних меншин. Але держава надавала свою підтримку тільки тим театрам, які здійснювали постановки або революційного характеру з агітаційно-пропагандистським наповненням, або показували на сцені досягнення радянського будівництва та національної політики.

Незважаючи на тотальний контроль із боку більшовицької партії та державних установ, активна діяльність творчих осередків привела до значного поживлення культурного життя, підштовхнуло до активізації проявів національної культури, відродження якої було перервано політичними репресіями і вбивствами визначних представників творчої еліти.

Ключові слова: Донбас, коренізація, етнічна меншість, етнічна культура, національний театр, літературний гурток.